

Jolanta Sokołowska
Uniwersytet Gdański

Etyka pracy socjalnej w filozofii spotkania i dialogu,
red. M. Duda, I. Rybka, H. Kaszyński,
Kraków 2017, s. 133–146
(Praca Socjalna w Teorii i Działaniu, 4).

DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374386425.10>

Relacyjny charakter pedagogiki ulicy

The relational nature of pedagogy street

Abstrakt: Celem niniejszego tekstu jest próba refleksji nad fenomenem spotkania i jego znaczeniem w pracy pedagogów ulicy. W części teoretycznej autorka omawia kategorię spotkania oraz odwołując się do swoich wcześniejszych badań na temat tożsamości dzieci ulicy, opisuje ich sytuację pod kątem deficytu spotkań. W części empirycznej przedstawiono koncepcję i sposoby realizacji działań w przestrzeni ulicy, rangę, jaką streetworkerzy nadają kategorii spotkania, tworzenie warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania oraz rezultaty przeżytego spotkania dla dzieci ulicy. Wypowiedzi osób, które zajmowały się tworzeniem metodologii streetworkingu jak i bezpośrednio pracujących z dziećmi na ulicy, wskazują, że kontakt to w streetworkingu podstawowe narzędzie pracy. W spotkaniach z dziećmi mającymi coraz bardziej ograniczone kontakty z „normalnym światem” najważniejsze jest spotkanie z życzliwym dorosłym. Aby te dzieci miały szansę na

Abstract: The purpose of this text is an attempt to reflect on the phenomenon of the meeting and its significance in the work of street educators. In the theoretical part the author discusses the category of meeting, and referring to his previous research on the identity of street children describe their situation in terms of meeting the deficit. In the empirical part there is presented the concept and the methods of implementation the activities in the street, that street workers give a rank category of a meeting, as well as the creation of conditions for events, meetings, and the results of the meetings given for street children. Statements of people who were engaged in developing the methodology of streetworking as well as those who are working directly with children in the street indicates that the contact is a basic tool of street work. In meetings with children, who have increasingly limited contacts with “real world” the most important meeting is the one with a sympathetic adult. To

zmianę, muszą spotkać na swojej drodze osoby, które uwierzą w ich możliwości i potencjał.

Słowa kluczowe: pedagogika ulicy, streetworking, dzieci ulicy, znaczenie spotkania w przestrzeni ulicy, profilaktyka.

make these children have a chance to change, they must meet on their path those who believe in their capabilities and potential.

Keywords: Pedagogy street, streetworking, street children, the importance of the meeting in the street, prophylaxis.

Celem niniejszych badań będzie próba refleksji nad fenomenem spotkania w pracy pedagogów ulicy. Podstawowe pytanie, na które będę poszukiwała odpowiedzi, dotyczy rangi, jaką streetworkerzy nadają kategorii spotkania, jak postrzegają warunki umożliwiające wydarzenie się spotkania, jakie metody pracy stosują oraz w jaki sposób definiują rezultaty spotkań mających miejsce w przestrzeni ulicy?

Streetworking to metoda oparta na obserwacji i współuczestnictwie. Tomasz Biernat podkreśla, że „streetworking to mobilna praca socjalna, polegająca na docieraniu do ludzi – tam, gdzie są – i podejmowaniu działań pomocowych [...]. Streetworking jest często działaniem prowadzonym wspólnie z innymi służbami i specjalistami, bywa zazwyczaj jednym z elementów szeroko zakrojonych programów socjalnych”¹. Metoda ta może być kierowana do dzieci, młodzieży i dorosłych, którzy potrzebują pomocy lub wsparcia, osób, które są wykluczone z integracji społecznej oraz socjalizacji, mają problemy społeczne, materialne, zdrowotne, a przy tym są poza zasięgiem istniejących organizacji czy instytucji². Aleksandra Dębska-Cenian i Piotr Olech podkreślają, że streetworking to „trwała oferta kontaktu z ludźmi, których negatywne i pełne cierpienia relacje ze światem doprowadziły do postawy nieufności i niechęci. Mobilna praca z młodzieżą ma swoje początki w koncepcji streetworkingu w Stanach Zjednoczonych, gdzie powstała na skutek narastającej przestępczości młodocianych”³. W Polsce przyjęło się określać streetworking skierowany do dzieci i młodzieży zagrożonej patologiami i niedostosowaniem społecznym – „pedagogiką ulicy”.

¹ T. Biernat, *Doświadczenia „streetworkingu” za granicą: analiza czterech programów*, „Wychowanie na co dzień” 2009, nr 3, s. 19.

² *Międzynarodowy przewodnik metodologiczny po streetworkingu na świecie*, red. L. H. Santos, M. Sow, s. 26, http://www.praktycy.org/osos/osos_przewodnik_metodologiczny.pl.

³ *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*, red. A. Dębska-Cenian, P. Olech, Gdańsk 2008, s. 73.

W Międzynarodowym przewodniku metodologicznym po streetworkingu czytamy: „Streetworkerzy to działacze społeczni, z silną etyką opierającą się na szacunku i tolerancji wobec ludzi najbardziej wykluczonych [...], dzięki swej bliskości lub integracji z najbardziej wykluczonymi środowiskami, stanowią ogniwo edukacji i pomocy społecznej, w chwili gdy wszystko inne zawiodło”⁴. „Celem streetworkingu jest, w poszanowaniu do podstawowych praw człowieka, otaczanie opieką ludzi najbardziej bezbronnych i dostarczanie im środków, by potrafili zadbać o samych siebie”⁵.

Dane empiryczne zebrano w trakcie rozmów przeprowadzonych z pedagogami realizującymi działania animacyjne w przestrzeni ulicy. Pytania skierowane do moich rozmówców zostały sformułowane w sposób umożliwiający badanym swobodną narrację na temat ich doświadczeń związanych z realizacją projektów z dziećmi ulicy. Kategoria „doświadczenia” pełni przy tym rolę kluczową, gdyż, jak pisze Norman K. Denzin: „Dwa strumienie doświadczenia: wewnętrzny i zewnętrzny, łącząc się w obwód samoświadomości, wiążą podmiot wraz z innymi we wspólnym polu doświadczeń – przeżyć”⁶. Także Teresa Bauman uważa, iż „ten rodzaj wywiadu przeprowadzany jest wówczas, gdy chce się zebrać opinie osób znajdujących się na interesującym badacza zagadnieniu, ponieważ doświadczających go”⁷.

Tak pomyślane badanie wiąże wymiar korzyści o charakterze społecznym z wymiarem korzyści indywidualnej. Zdaniem Duccia Demetrio, biografia ma wiele wspólnego z pedagogiką i psychologią. Według niego „Osoba opowiadająca o swym życiu powierza osobiste zwierzenia drugiej osobie przez co rozwija zdolność autorefleksji. [...] Autor opowiadania doskonali swoje zdolności krytycznego postrzegania rzeczywistości, rozwija inteligencję, staje się bardziej wrażliwy i w efekcie bierze udział w procesie samokształcenia”⁸. Przyjęłam więc, iż narracje pedagogów mogą stanowić dla badanych moment refleksji nad własnym sposobem rozumienia spotkania, konstytuującym ich warsztat pracy i rozwój zawodowy. Zdaniem Bauman „ten typ wywiadu stosowany jest w przypadku, gdy chcemy dowiedzieć się czegoś od ludzi będących specjalistami lub znawcami w zakresie problemu, który badamy”⁹.

⁴ Międzynarodowy przewodnik metodologiczny..., dz. cyt., s. 17

⁵ Międzynarodowy przewodnik metodologiczny..., dz. cyt., s. 18.

⁶ N. K. Denzin, *Reinterpretacja metody biograficznej*, w: *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa–Poznań 1990, s. 14–26.

⁷ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 157.

⁸ D. Demetrio, *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, tłum. A. Skolimowska, Kraków 2000, s. 163nn; por. B Smolińska-Theiss, *Badanie i działanie*, w: *W poszukiwaniu metod organizowania środowiska wychowawczego*, Warszawa 1988.

⁹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 329.

Materiał stanowiący podstawę analiz to transkrypcje narracji badanych pedagogów ulicy, uzyskane w wyniku przeprowadzonych z nimi rozmów¹⁰ oraz dekonstrukcja tekstów napisanych przez twórców metodologii pedagogiki ulicy i streetworkingu¹¹. Część wywiadów została przeprowadzona w ramach projektu badawczego realizowanego w ramach seminarium licencjackiego przez studentkę Klaudię Słowikowską. W dalszej części tego opracowania wspomniany opis strukturyzują – wyłonione w toku badania – kategorie. Kluczowe kategorie, które zostały wykorzystane do analizy materiałów empirycznych, to: koncepcja i sposoby realizacji działań w przestrzeni ulicy, ranga nadawana spotkaniu, sposoby budowania relacji z podopiecznymi, tworzenie warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania oraz rezultaty przeżytego spotkania. Oznaczenia, występujące w tekście i odsyłające do transkrypcji, to zapisane w nawiasie: K – kobieta lub M – mężczyzna, cyfra znajdująca się przy literze M lub K – oznacza wiek udzielającego wywiadu, W – wywiad, cyfra znajdująca się przy literze W – oznacza numer wywiadu, s – strona; cyfra znajdująca się przy literze s – oznacza numer strony, na której znajdują się cytowana wypowiedź.

1. Kategoria spotkania w świetle refleksji teoretycznej

Zagadnienie spotkania ściśle łączy się z kategorią dialogu. „Spotkanie jest zatem specyficzną odmianą dialogu, który pozwala człowiekowi stać się człowiekiem”¹². Gdzie „*Dia – logos*, to tyle, co «dwa słowa», dwa przynajmniej umysły, dwa żywe podmioty, które spotykają się w jakiejś wymianie”¹³. Termin „dialog” pochodzi z języka greckiego (*dialogos*) i oznacza rozmowę. „Określa się go jako wymianę myśli poprzez wzajemną prezentację poglądów i postaw, w którym uczestnikom zależy przede wszystkim na wzajemnym poznaniu się i przekazaniu posiadanych wartości intelektualnych i moralnych, a którego celem jest wspólne zbliżenie się do prawdy lub wspólne działanie”¹⁴.

¹⁰ Rozmowy zostały przeprowadzone ze streetworkerami pracującymi w GPCU oraz Fundacji „Bezpiecznik”.

¹¹ D. Cuff, *Dziecko na ulicy. Europejski projekt DAPHNE: Zwalczanie przemocy wobec dzieci ulicy. Przewodnik metodologiczny*, s. 34nn, <http://www.gpas.org.pl/indexfl.html> (15.04.2015).

¹² J. Bińczycka, *Studenckie spotkania z wartościami moralnymi*, „Ruch Pedagogiczny” 1985, nr 5, s. 65.

¹³ J. A. Kłoczowski, *Co znaczy: „Wychowywać w zgodzie z własnym sumieniem”*, „W Drodze” 1984, nr 7, s. 14.

¹⁴ A. Podsiad, Z. Więckowski, *Mały słownik pojęć i terminów filozoficznych*, Warszawa 1983, s. 68.

Potrzebę zbliżenia i życzliwego otwarcia na drugiego postulowali tacy orędownicy dialogu i spotkania jak: Martin Buber, Franz Rosenzweig, Emmanuel Lévinas czy Józef Tischner. W swoich rozważaniach podkreślali niepowtarzalność każdego człowieka. Filozofowie ci rozwinęli ideę „Innego” jako bytu jedynego, niepowtarzalnego, odrębnego, z którym nie tylko staje się twarzą w twarz i prowadzi dialog, lecz także bierze się za niego odpowiedzialność, z którym się buduje.

Karl Rahner stwierdza, że możliwość otrzymania i przyjęcia czegoś od drugiej osoby istnieje nie tylko dzięki temu, że dialog dostarcza lepszej informacji na temat postaw i praktyk partnera dialogu, lecz również dlatego, że partner dialogu często ma tego rodzaju doświadczenia i idee, których brakuje jego rozmówcy¹⁵. U Emila Brunnera człowiek jawi się nie tylko jako przedmiot bądź podmiot poznania, lecz przede wszystkim byt dziejowy, aktualizujący się w dialogu. W takim ujęciu człowiek kształtuje swoje życie nie tyle dzięki aktom poznawczym, ile egzystencjalnym, dokonującym się w wydarzeniu spotkania. Autor wyraża wspólne dla całej filozofii dialogu przekonanie, że u podstaw owego szczególnego wydarzenia leży „zasada dialogiczna”, zgodnie z którą człowiek staje się „Ja”, osobą, tylko w spotkaniu z „Ty”. Zarówno „Ja”, jak i „Ty” są niepowtarzalnymi jednostkami, których nie daje się zredukować do jakiegokolwiek gatunku, rodzaju lub innej całości¹⁶. Spotkanie między „Ja” i „Ty” ma charakter wydarzenia, to znaczy, że nie da się go ani przewidzieć, ani wydedukować z żadnych danych¹⁷.

W myśleniu dialogików obecny jest motyw konieczności otwarcia się na drugiego, przełamania anonimowości i wykraczania naprzeciw tego, co jest czymś innym niż to, czym jestem ja sam. Widoczna jest tu dialogiczna struktura podmiotowości człowieka, który jest bytem samym w sobie, posiadającym siebie, samostanowiącym, ale jednocześnie skierowanym ku innym¹⁸. Janusz Tarnowski rozróżnia trzy rodzaje dialogu: rzeczowy, personalny i egzystencjalny. Dialogiem rzeczowym posługujemy się, gdy chodzi nam o poznanie rzeczywistości. Wartością, ku której zmierzamy, jest wówczas prawda. Jeżeli zaś otwieramy swoje wnętrze przed partnerem, ujawniamy nasze najgłębsze przeświadczenia, intymne uczucia, wprowadzając niejako w „tajniki naszego ja”, to

¹⁵ K. Rahner, H. Vorgvimler, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1987, s. 82.

¹⁶ B. Milerski, *Pedagogika dialogu: filozoficzne inspiracje i perspektywy*, w: *Pedagogika dialogu. Dialog warunkiem rozwoju osobowego i społecznego*, red. E. Dąbrowa, D. Jankowska, Warszawa 2008, s. 29–36.

¹⁷ T. Gadacz, *Filozofia dialogu*, w: T. Gadacz, *Historia filozofii i XX wieku*. Nurty, t. 2, Kraków 2009, s. 503–662.

¹⁸ M. Jagiełło, *Spotkania, które zmieniają*, Kraków 2012, s. 26.

mamy do czynienia z dialogiem personalnym. Jego warunkiem i wartością, na której się opiera, jest wolność. Wreszcie trzecia forma – dialog egzystencjalny – wyraża się nie tylko słowami, lecz całą osobą, oddaniem swego „ja” do dyspozycji partnera, aż do poświęcenia własnego życia. Wartością właściwą dla tej formy dialogu jest miłość. Mistrzami, którzy mogą służyć jako przykład dialogu egzystencjalnego, są między innymi Jean Vanier, Matka Teresa z Kalkuty, Albert Schweitzer, a spośród pedagogów ulicy św. Jan Bosko, Janusz Korczak¹⁹.

Stanisław Czesław Michałowski uważa, że spotkanie to specyficzny typ relacji ważny dla rozwoju człowieka²⁰. Na osobotwórcze znaczenie spotkania zwraca uwagę także Józef Tischner, który traktuje spotkanie jako warunek wejścia człowieka w świat wartości, będące szansą na zmianę²¹. Podobne podejście reprezentuje Jerzy Bukowski, który akcentuje to, że podczas spotkania zachodzą w człowieku pewne nieodwracalne zmiany, jednocześnie wydarza się coś niepowtarzalnego i tajemniczego, „[...] ukazują mi się niedostępne dotąd wysokie wartości, [...] w spotkaniu dokonuje się wielki aksjologiczny i moralny skok”²². Dialog nakierowany na porozumienie i zrozumienie się między wychowawcą a wychowankiem posiada zaskakujący efekt, jakim jest dojście zarówno podmiotu – w odniesieniu do wychowanka, jak i tego podmiotu, jakim jest wychowawca, do nowego zrozumienia samego siebie i otaczającego świata²³.

Spotkanie zawiera też spory potencjał aksjologiczny. Stefan Kunowski, omawiając współpracę wychowawcy i wychowanka w procesie wychowania wyróżnia dwie sfery: 1) sferę samodzielności (wolności) wychowanka – stopniowo rozszerzającej się; 2) sferę kierownictwa (autorytetu) wychowawcy – stopniowo ulegającego zawężeniu. W pierwszej wymienia – według zazwyczaj zachodzącego następstwa czasowego – kolejne procesy: zabawę, dociekanie, pracę, twórczość i przeżycie światopoglądowe. Odpowiadają im – ze strony wychowawcy – procesy (czynności): dozorowanie, nauczanie, wychowanie, kształcenie i spotkanie. Tym samym spotkanie – odpowiadające przeżyciu światopoglądowemu wychowanka – zostało tu ujęte jako „ukoronowanie” wszystkich pozostałych procesów wychowawczych, nauczających, kształtujących²⁴.

¹⁹ J. Tarnowski, *Jak wychowywać*, Warszawa 1983, s. 121.

²⁰ St. Cz. Michałowski, *Spotkanie jako metoda bycia w pedagogice personalistycznej*, w: *Wychowanie na drodze: personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 129–140.

²¹ J. Tischner, *Myslenie według wartości*, Kraków 2000.

²² J. Bukowski, *Zarys filozofii spotkania*, Kraków 1987, s. 21.

²³ M. Nowak, *Dialog w wychowaniu*, „Pedagogia Christiana” 25 (2010), nr 1, s. 101.

²⁴ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004, s. 256–259.

2. Znaczenie spotkania w pracy pedagogów ulicy w świetle badań własnych

Badania na temat tożsamości dzieci ulicy potwierdzają, że ich życie cechuje deficyt spotkań prawdziwie twórczych i otwierających²⁵. Przestrzeń ich kontaktów społecznych jest mocno zawężona, dlatego też osoby pracujące z tą kategorią dzieci koncentrują się na podejmowaniu działań zmierzających w kierunku poprawy ich relacji ze światem.

3. Ranga nadawana spotkaniu przez badanych pedagogów

Badani przeze mnie pedagodzy nadają dużą rangę spotkaniom w przestrzeni ulicy. Ich zdaniem nabierają one szczególnego znaczenia dla młodzieży, która nie pasuje do innych form opieki. Postrzegają je jako spotkania ostatniej szansy.

„Niestety z uwagi na specyfikę placówki, w której pracowałam, nie byliśmy w stanie robić niczego więcej niż to, co robiliśmy. Mając takie doświadczenia, doceniłam możliwości jakie daje praca z młodymi osobami metodą streetworkingu.” [K:28 L, W 2, s. 2]

„Dzieci i młodzież, do których kierowane są działania streetworkerskie, najczęściej nie korzystają z oferty zajęć pozaszkolnych. Nie kwestie finansowe stoją na przeszkodzie, ponieważ dostępna jest również bogata oferta, którą proponują m.in. stacjonarne świetlice środowiskowe, ośrodki religijne, szkoły, domy kultury.” [K:27 L, W 4, s. 3]

„Z mojego doświadczenia wynika, że te dzieci często mają problem z przestrzeganiem zasad obowiązujących w w/w placówkach, poddawaniem się rytmowi dnia, charakterystycznemu dla takich miejsc. W związku z czym obecność tej grupy docelowej jest nieregularna lub ograniczona do czasu posiłków. Również pojawianie się ich, tydzień przed świętami Bożego Narodzenia (aby dostać paczkę) albo przed końcem roku szkolnego (aby móc skorzystać z wyjazdu wakacyjnego), można wyraźnie zauważyć.” [M:30 L, W 10, s. 5]

Badani zauważają, że spotkania młodzieży ze streetworkerami są ważne również dlatego, że dają młodym ludziom szansę na przerwanie szybko postępującego procesu ich degradacji.

²⁵ J. Sokołowska, *Miasto jako przestrzeń potencjalna kultury. Czas wolny w narracjach młodych Gdańszczan*, w: *Miasto jak wspólny pokój: gdańskie modi co-vivendi*, red. M. Mendel, Gdańsk 2015, s. 170–190.

„Zaczyna się od nieobecności, to one są następnie przyczyną słabych ocen, zaległości w nauce i w ten sposób powstaje spirala, którą często ze strachu trudno jest im samym przerwać. Przy wsparciu i motywowaniu przez streetworkerów, mądrości nauczycieli, pomocy szkoły i wspólnym poświęceniu czasu – dzieciaki odzyskują moc, mają możliwość odmienienia swojej sytuacji.” [K:36 L, W 7, s. 5]

4. Tworzenie warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania

Jednym z najważniejszych warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania jest, zdaniem badanych, zdobycie zaufania dzieci. Wszyscy badani podkreślali nieodzowność kontaktów interpersonalnych, towarzyszących rozwojowi dziecka, traktując je jako aktywny podmiot własnych działań.

Mówiąc o tworzeniu warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania, streetworkerzy zwracali uwagę na postawę pedagoga. Do najważniejszych cech podtrzymujących relacje zaliczyli: wytrwałość, cierpliwość oraz przekonanie o słuszności własnych działań.

„Aby podejmowane działania mogły odnieść zamierzony skutek, niezbędne jest wewnętrzne przekonanie streetworkera o słuszności jego własnych działań. Często praca tego typu wymaga wielokrotnie powtarzanych działań i gestów, które dopiero po bardzo długim czasie przynoszą pierwsze oznaki chęci współpracy ze strony osób potrzebujących. Ale to właśnie dzięki tej wytrwałości i cierpliwości praca ta może przynieść poczucie spełnienia.” [K:30 L, W 1, s. 4]

Część badanych zwracała uwagę na charyzmatyczność i siłę charakteru osób pracujących w przestrzeni ulicy.

„Pracownik ulicy, przebywając w środowiskach narażonych na patologie, musi być odważny i silny emocjonalnie. Osobom charyzmatycznym łatwiej jest stać się w jakiś sposób atrakcyjnym dla ludzi, wśród których pracują. Najważniejszym zadaniem streetworkera, bez względu na to, w jakim środowisku pracuje, są działania prowadzące do zmiany dotychczasowego trybu życia podopiecznego. Jest to wyzwanie wymagające ze strony pracownika ulicy ogromnej cierpliwości i wyrozumiałości, a także znajomości konkretnych rozwiązań w zakresie danego problemu.” [K:24 L, W 7, s. 4]

Prawie wszyscy badani podkreślali, że spotkanie w przestrzeni ulicy jest długofalowym procesem, wymagającym przede wszystkim zbudowania pozytywnej relacji, ogromnego zaangażowania, siły i otwartości. Wśród najważ-

niejszych warunków spotkania wymieniali: bliskość kontaktu, oparcie więzi na szacunku i zaufaniu, zagwarantowanie przestrzeni, spontaniczność i swoboda kontaktu, postawa otwartości i zainteresowania, akceptacja prywatności, nie-ocenie, bycie i słuchanie, towarzyszenie w codzienności.

„Ja zawsze miałem cel w tej pracy z młodymi ludźmi, mi bardziej chodziło o to, żeby oni spotkali na swojej drodze jakiegoś pozytywnego dorosłego, żeby te dzieci miały takie wspomnienie tego, że nie każdy dorosły jest walnięty, że ich nie rozumie, albo pije, albo bije, albo powoduje u nich destrukcję i krzywdzi, tylko raczej, że jest ktoś, z kim da się porozumieć, dogadać, kto jest obecny.” [M:23 L, W 8, s. 5]

„W streetworkingu cenię możliwość poznania młodzieży i przełamania stereotypu, jaki krąży o ludziach z danej dzielnicy. Streetworker przechodzi gdzieś nad tą bariera, ma możliwość poznania ich i poznania ich zasobów, dobrych stron.” [K:30 L, W 1, s. 2]

„Największy sens, jaki widzę w streetworkingu, jest taki, że tak naprawdę dajemy młodzieży, żeby mogli odkryć siebie szerzej, głębiej, na nowo.” [M:23 L, W 9, s. 5]

Istotnym elementem pracy w przestrzeni ulicy jest, zdaniem badanych streetworkerów, poszerzenie relacji odbiorców programów animacyjnych poprzez kontakt z tym, co dzieciom nieznanym, rozbudzanie ich zainteresowań a także zachęcanie do włączania się w działania kulturalno-naukowe.

„Wspólnie robiliśmy marzannę. To była twórcza marzanna, bo mieliśmy dużo różnych recyklingowych materiałów i wspólnie musieliśmy się nieźle postarać, żeby coś z tego wyszło. Dzieci spisały się na medal i nawet stworzyły nowy wierszyk: «Marzanno, marzanno, zimowa panno, mamy Cię dość, bo dałaś nam w kość!». Bawiliśmy się w podchody wielkanocne z szukaniem czekoladowych jajek oraz w zabawy zaproponowane przez dzieci, m.in.: ziemniak, zbijak, podchody, dwa ognie.” [K:28 L, W 2, s. 3]

Celem tego typu działań jest kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia i wartościowania. Respondenci opowiadali o tym, że starają się tak organizować swoje działania, aby w spotkaniach z innym, obcym i „odmiennym”, rozdziły się pytania dzieci o własne i innych doświadczenia życiowe. W tworzącą jednorodną całość, monotonną egzystencję dziecka wprowadzają element różnorodności. Jest to wychowanie kształtujące postawę otwartości na to, co „inne”.

Wypowiedzi niektórych respondentów wskazywały na skalę trudności, przed którymi staje pedagog ulicy, ze względu na spory bagaż negatywnych doświadczeń dzieci ulicy w tym zakresie.

„Często dochodzi do zachowań niepożądanych – zastraszania uczestników zajęć, przemocy psychicznej czy fizycznej. Przy czym próby nawiązania bliższej relacji były nieskuteczne i przynosiły odwrotny skutek. Lęk przed zaufaniem, bliskością związany jest z wcześniejszymi traumatycznymi doświadczeniami i narażanie się na kolejny ból po odrzuceniu/utracie bliskiej osoby lub niedotrzymaniu przez nią obietnicy, podpowiada im, żeby zawczasu uniknąć przywiązania się do kogoś, żeby się znowu nie zawieść. Bardzo trudno jest zasłużyć sobie na ich zaufanie. Czasem jest to niemożliwe.” [K:25 L, W 3, s. 2]

Badani streetworkerzy mają świadomość szybko postępującego procesu marginalizacji i wykluczenia dzieci ulicy, dlatego wśród warunków skuteczności swojego działania wymieniaли przede wszystkim wczesne rozpoczęcie działań.

„Dlatego warto pomóc jak najwcześniej, wtedy odwrócenie negatywnych konsekwencji jest łatwiejsze niż leczenie nawarstwionych przez lata problemów.” [K:25 L, W 3, s. 4.]

5. Koncepcja i sposoby realizacji działań w przestrzeni ulicy

Respondenci dostrzegają aksjologiczny potencjał spotkań w przestrzeni ulicy, swoją aktywność ukierunkowują na budowanie kontaktu oraz tworzenie możliwości.

„Pierwsze zadanie streetworkerów, to nawiązanie kontaktu z grupą docelową, z którą pracuje w ich środowisku. Następnie zyskanie zaufania oraz zbudowanie i utrzymanie pozytywnej relacji poprzez stałą i regularną obecność w ich dzielnicy oraz proponowanie alternatywnych sposobów spędzania czasu wolnego. Dodatkowym elementem jest prowadzenie działań zachęcających do integracji społecznej, poprzez zabieranie ich w małych grupkach (4–7 osób) poza dzielnicę zamieszkania do miejsc, do których dostęp jest im z różnych względów utrudniony (baseny, kina, hale sportowe, muzea, galerie). Podczas takich «zajęć» dzieci są w stanie poznać i nauczyć się powszechnie obowiązujących norm, a co za tym idzie – skorygować swoje własne wulgarne zachowania” [M:31 L, W 5, s. 3].

Podczas realizacji projektów streetworkerzy dają dzieciom możliwość realizacji ich własnych pomysłów w formie autorskich projektów. Takie sytuacje stają się okazją do poszerzania ich kontaktów społecznych, a także konstruktywnego i twórczego wykorzystania ich potencjału.

„Przy organizacji projektu Miasto okazało się poważnym zapleczem kapitału osobowego. Z legendarnym bibliotekarzem, czyli Zbigniewem Walczakiem zwiedziliśmy Śródmieście

ścieżką kolejnych legend gdańskich. Zachęcałyśmy dzieci do odkrywania, poznawania i korzystania z możliwości, jakie daje mieszkanie w Gdańsku. Oprócz tego, co my mogłyśmy pokazać dzieciom, one pokazywały nam swoje miejsca swoimi oczami.” [K:29 L, W 6, s. 4]

6. Rezultaty przeżytego spotkania dla dzieci ulicy

Zdaniem badanych współpraca z profesjonalistami i dostęp do nieznanych dzieciom przestrzeni społecznych stają się doskonałą okazją do podnoszenia ich samooceny i poczucia własnej wartości. Dzięki takim działaniom dzieciom udaje się realizować ciekawe i doceniane projekty, zazwyczaj prezentowane później publicznie.

„Przy realizacji projektu «Mam Talent» każde dziecko mogło zaprezentować się na prawdziwej scenie, z mikrofonem, przed publicznością oraz komisją. Przed tym wydarzeniem, w trakcie dyżurów, rozmawialiśmy m.in. o technikach radzenia sobie ze stresem. Dzieci bardzo się przygotowały, a sytuacje ekspozycji były dla nich bardzo trudne, ale również wzmacniające” [K:29 L, W 6, s. 3].

„Każdorazowo to dzieci decydowały jak, gdzie i kiedy będzie to wyglądało, jak się ubiorą, kogo zaproszą. My tylko spisywałyśmy to, co zdecydują, moderowałyśmy tę dyskusję, płaciłyśmy (na wspólnych zakupach za to, co dzieci wcześniej spisały i potem kupiły, przy założonym budżecie) i dowoziłyśmy zakupy.” [K:25 L, W 3, s. 4]

Badani podkreślali, że efektem ich działań powinno być zahamowanie procesu marginalizacji oraz działania mające na celu kształtowanie tożsamości podmiotowej dzieci.

„Działania streetworkerskie polegają na rozwijaniu w innych ludziach (niezależnie od tego, czy kierowane są do dzieci, młodzieży, czy osób dorosłych), sprawczości, chęci do życia i działania, szacunku do samego siebie, doceniania i korzystania z własnych umiejętności, skłanianiu do udziału w życiu społecznym.” [K:29 L, W 6, s. 6]

Uogólniając wyniki badań empirycznych należy stwierdzić, że badani pedagodzy nadają dużą rangę spotkaniom w przestrzeni ulicy. Ich zdaniem nabierają one szczególnego znaczenia dla młodzieży, która nie pasuje do innych form opieki. Swoje spotkania z młodzieżą postrzegają jako spotkania ostatniej szansy, dające im możliwość przerwania szybko postępującego procesu degradacji.

Wśród warunków umożliwiających wydarzenie się spotkania badani wymieniają: zdobycie zaufania dzieci oraz zbudowanie pozytywnej relacji. Spotkanie w przestrzeni ulicy jest ich zdaniem długofalowym procesem, wymagającym przede wszystkim zbudowania pozytywnej relacji, ogromnego zaangażowania, siły i otwartości. Wśród najważniejszych warunków spotkania wymieniają: bliskość kontaktu, oparcie więzi na szacunku i zaufaniu, zagwarantowanie przestrzeni, spontaniczność i swobodę kontaktu, nieocenianie, bycie i słuchanie, towarzyszenie w codzienności. Respondenci zwracali też uwagę na postawę pedagoga. Do najważniejszych cech podtrzymujących relacje zaliczyli: wytrwałość, cierpliwość oraz przekonanie o słuszności własnych działań. Część badanych zwraca uwagę na charyzmatyczność i siłę charakteru pedagoga. Badani streetworkerzy mają świadomość szybko postępującego procesu marginalizacji i wykluczenia dzieci ulicy, dlatego wśród warunków skuteczności swojego działania wymieniali przede wszystkim wczesne rozpoczęcie działań.

Najistotniejszym elementem pedagogiki ulicy jest, zdaniem badanych, poszerzanie doświadczeń społecznych odbiorców programów animacyjnych poprzez kontakt z tym, co dzieciom nieznaną, rozbudzanie ich zainteresowań, a także włączanie ich w działania kulturalne i edukacyjne. Celem tego typu działań jest kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia i wartościowania. Respondenci starają się tak organizować swoje działania, aby w spotkaniach z innym, obcym i „odmiennym”, rodziły się pytania dzieci o własne i innych doświadczenie życiowe. W tworzącą jednorodną całość, monotonną egzystencję dziecka wprowadzają element różnorodności. Jest to wychowanie kształtujące postawę otwartości na to, co „inne”.

Badani pedagodzy dostrzegają aksjologiczny potencjał spotkań w przestrzeni ulicy, swoją aktywność ukierunkowują na budowanie kontaktu oraz tworzenie możliwości. Realizacja projektów daje dzieciom możliwość tworzenia ich własnych pomysłów w formie autorskich prac. Takie sytuacje stają się okazją do poszerzania kontaktów społecznych dzieci, a także konstruktywnego i twórczego wykorzystania ich potencjału. Współpraca z profesjonalistami i dostęp do nieznanych dzieciom przestrzeni społecznych stają się doskonałą okazją do podnoszenia ich samooceny i poczucia własnej wartości. Dzięki takim działaniom dzieciom udaje się realizować ciekawe i doceniane projekty, zazwyczaj prezentowane później publicznie.

Przeprowadzone badania potwierdzają relacyjny charakter pedagogiki ulicy. Jednym z podstawowych czynników decydujących o skuteczności pracy pedagogów ulicy jest ciągłość i trwałość relacji. Aby ten podstawowy warunek został spełniony konieczne jest zawieranie wieloletnich umów z pedagogami ulicy przez władze samorządowe. Tym bardziej, iż ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej wspomina o pracy podwórkowej, dając szansę zatrudnienia

streetworkerów. Pedagogika ulicy może stanowić możliwość na uzupełnienie deficytu spotkań w życiu tej grupy dzieci. Projekty dają dzieciom szanse wejścia w nowe role. Kreowane przez nich spotkania mają charakter otwierający, poszerzający, stając się szansą na zahamowanie procesu marginalizacji. Specyfiką pracy pedagogów ulicy jest wejście w świat dzieci ulicy, współdzielenie.

Bibliografia

- Biernat T., *Wychowanie na co dzień. Doświadczenia „streetworkingu” za granicą. Analiza czterech programów*, „Wychowanie na co dzień” 2009, nr 3.
- Bińczycza J., *Studenckie spotkania z wartościami moralnymi*, „Ruch Pedagogiczny” 1985, nr 5.
- Buber M., *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, tłum. J. Doktor, Warszawa 1992.
- Bukowski J., *Zarys filozofii spotkania*, Kraków 1987.
- Demetrio D., *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisanie o sobie*, tłum. A. Skolimowska, Kraków 2000.
- Denzin N. K., *Reinterpretacja metody biograficznej*, w: *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa–Poznań 1990.
- Gadacz T., *Filozofia dialogu*, w: T. Gadacz, *Historia filozofii XX wieku*. Nurty, t. 2, Kraków 2009.
- Głowacka B., *Dzieci ulicy: jak je rozumieć*, „Opieka–Wychowanie–Terapia” 1997, nr 4, dod. „Nasz Animator”.
- Hatch M., *Teoria organizacji*, Warszawa 2002.
- Jagiello M., *Spotkania, które zmieniają*, Kraków 2012.
- Kłoczowski J. A., *Co znaczy: „Wychowywać w zgodzie z własnym sumieniem”*, „W Drodze” 1984, nr 7.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004, s. 256–259
- Kurzeja A., *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*, Kraków 2008.
- Michałowski St. Cz., *Spotkanie jako metoda bycia w pedagogice personalistycznej*, w: *Wychowanie na rozdrożu: personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 129–140.
- Santos L. H., Sow M. (red.), *Międzynarodowy przewodnik metodologiczny po streetworkingu na świecie*, dokument przygotowany przez: Réseau International des Travailleurs Sociaux de Rue (Międzynarodową Sieć Streetworkerów Społecznych).
- Milerski B., *Pedagogika dialogu: filozoficzne inspiracje i perspektywy*, w: *Pedagogika dialogu. Dialog warunkiem rozwoju osobowego i społecznego*, red. E. Dąbrowa, D. Jankowska, Warszawa 2008.
- Nowak M., *Dialog w wychowaniu*, „Pedagogia Christiana” 25 (2010), nr 1.
- Dębska-Cenian A., Olech P. (red.), *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*, Gdańsk 2008.

- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
- Podsiad A., Więckowski Z., *Mały słownik pojęć i terminów filozoficznych*, Warszawa 1983.
- Rahner K., Vorgvimler H., *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1987.
- Smolińska-Theiss B., *Badanie i działanie*, w: *W poszukiwaniu metod organizowania środowiska wychowawczego*, Warszawa 1988.
- Sokołowska J., *Miasto jako przestrzeń potencjalna kultury. Czas wolny w narracjach młodych Gdańszczan*, w: *Miasto jak wspólny pokój: gdańskie modi co-vivendi*, red. Maria Mendel, Gdańsk 2015.
- Sokołowska J., *Obraz szkoły w percepcji dzieci bez dzieciństwa*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 2010, nr 1 (11).
- Szczański T., *Przestrzenie działania pedagoga ulicznego*, w: *Streetworking. Teoria i praktyka*, red. E. Bielecka, Warszawa 2005.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać?*, Warszawa 1983.
- Tischner J., *Myslenie według wartości*, Kraków 2000.
- Council of Europe, *Study Group on Street Children* 1994, tłum. J. Szeligowska.
- Cueff D., *Dziecko na ulicy. Europejski projekt DAPHNE: Zwalczanie przemocy wobec dzieci ulicy. Przewodnik metodologiczny*, <http://www.gpas.org.pl/indexfl.html> (15.04.2015).
- Cueff D., *Dziecko na ulicy. Europejski projekt DAPHNE: Zwalczanie przemocy wobec dzieci ulicy. Przewodnik metodologiczny*, <http://www.gpas.org.pl/indexfl.html> (15.03.2016).
<http://www.bezdomnosc.org.pl/index.php?pg=57>